

М. В. Логвінова

кандидат юридичних наук, доцент,
заступник директора
Навчально-наукового юридичного інституту
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені В. Стефаника»

ПАТРОНАТ НАД ДИТИНОЮ: ЧИ ВАРТО ЗУПИНЯТИСЯ НА ДОСЯГНУТОМУ?

Багаторічну науково-практичну дискусію щодо доцільності запровадження та дієвого механізму функціонування інституту патронату над дітьми в 2015–2017 роках було знято розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року» № 1393-р від 23.11.2015 р., Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення соціального захисту дітей та підтримки сімей з дітьми» № 936-VIII від 26.01.2016 р., Постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання здійснення патронату над дитиною» № 148 від 16.03.2017 р.

В результаті прийнятого Закону глава 20 Сімейного кодексу України (далі — СК) «Патронат над дитиною» повністю змінює змістове навантаження цього інституту, запровадивши в Україні європейську модель короткострокового фостерного виховання (термінової фостерної сім'ї).

Водночас детальне ознайомлення з оновленим законодавством залишає відкритими до роздумів низку питань.

У запропонованій для ознайомлення розвідці зупинюся на окресленні ряду очевидних проблем, які «лежать на поверхні» досліджуваної форми влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування:

1) *чистота понять*. СК, розглядаючи патронат над дитиною як тимчасовий догляд, виховання та реабілітацію дитини, через розуміння сім'ї патронатного вихователя, визначає цю діяльність як таку, що здійснюється на професійній основі (ч. 2 ст. 252 СК). При цьому у нормативному визначенні, за-

кріпленому в ч. 1 ст. 252 СК, законодавець уникає чіткості щодо розуміння патронату як професії [1; 2] або професійної комплексної послуги [3]. Проте саме таке змістове навантаження надають органи місцевого самоврядування патронату над дитиною, розміщуючи на офіційних веб-сторінках відповідну інформацію з метою інформування громадськості про послугу з патронату та пошук кандидатів у патронатні вихователі.

З огляду на зазначене відкритим залишається питання самої природи патронату над дітьми. Чи розглядає законодавець патронат над дитиною як вид професійної діяльності?

Моніторинг опублікованих на сьогодні наукових розвідок з цього питання констатує неоднозначне розуміння патронату над дітьми як форми влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Так, У. В. Романюк в дисертаційному дослідженні розглядає патронат над дитиною як діяльність, що здійснюється на професійній основі фахівцем-патронатним вихователем, як його особисте заняття задля виховання, реабілітації та здійснення догляду над дитиною [4, с. 23–24, 107, 121, 128]. Проте науковець не розкриває змісту таких пропонованих категорій як «професійна основа», «фахівець-патронатний вихователь», «особисте заняття».

Аналітика нормативних вимог, що пред'являються до особи патронатного вихователя, також не дає відповіді на питання про обов'язковість професійної складової з боку останнього. Законодавець уникає конкретики в цьому питанні, йдучи від зворотного — визначає перелік осіб, які не можуть бути патронатними вихователями. Щоправда, в п. 7 Порядку створення та діяльності сім'ї патронатного вихователя, влаштування, перебування дитини в сім'ї патронатного вихователя, затвердженого Постановою КМУ від 16.03.2017 року (далі — Порядок), патронатний вихователь визначається як громадянин України, який має досвід виховання дитини. При цьому категорія «досвід виховання дитини» не є абсолютною до єдино визначеного розуміння. Наявність рідних дітей у патронатного вихователя цілком виправдано можна розцінювати як наявність досвіду виховання без будь-яких інших надуманих прив'язок.

До речі, цікавою в цьому контексті є інформація, розміщена на офіційному сайті Чернігівської міської ради, відповідно до якої патронатний вихователь обов'язково повинен мати вищу освіту [5].

Видається, що перед законодавцем стоїть завдання категоріально-тлумачного характеру. Закладені в ст. 252 СК словосполучення «професійна основа» та в п. 7 Порядку «досвід виховання дитини» логічно вимагають конкретизації. Аналіз законодавчих норм засвідчує, що закон не вимагає від кандидата в патронатні вихователі наявності вищої освіти. Кандидат в патронатні вихователі та члени його сім'ї зобов'язані пройти відповідне навчання за затвердженою Міністерством соціальної політики України Програмою підготовки патронатних вихователів (наказ № 1349 від 19.08.2017 р.), за результатами якого кандидату у патронатні вихователі видається довідка про проходження навчання за Програмою, в якій він отримує/не отримує рекомендацію про можливість надання послуги з патронату над дитиною. При цьому одержання довідки не засвідчує можливість виконання обов'язків патронатного вихователя на професійній основі.

Який зміст закладено в ч. 2 ст. 252 СК і п. 7 Порядку — невідомо, але це призводить до вільного тлумачення і вимог до патронатного вихователя, і призначення патронату як такого (чи це професія; чи це послуга; чи це особисте заняття; чи професійний, спеціалізований догляд);

2) процедурні зауваження. 2.1) Для влаштування дитини в сім'ю патронатного вихователя відповідно до ч. 1 ст. 254 СК потрібна згода дитини, якщо вона досягла такого віку та рівня розвитку, що може її висловити. Сьогодні практичного вирішення потребує ситуація одержання згоди при одночасному влаштуванні дітей, які є рідними братами і сестрами, або дітей, які виховувалися в одній сім'ї. Теоретично можна припустити ситуацію, коли хтось з дітей не висловить згоди на влаштування її у сім'ю патронатного вихователя. Логічним видається питання, як в такій ситуації має діяти служба у справах дітей — чи можуть відповідні посадові особи діяти за аналогією з ч. 3 ст. 171 СК і постановити рішення всупереч думці дитини,

якщо цього вимагають її інтереси? В такому випадку доречним видається на рівні урядової постанови прописати алгоритм дій органу опіки та піклування в ситуації відсутності згоди дитини на влаштування її у сім'ю патронатного вихователя.

В цьому ж контексті варто зауважити, що одержання згоди дитини на її влаштування в сім'ю патронатного вихователя строком на 3 місяці видається в певній мірі спірною практикою, адже дитина на момент її влаштування перебуває у складних життєвих обставинах і патронатна сім'я є свого роду короткотерміновим «рятівним колом». Та й виходячи з аналізу Типового договору про патронат над дитиною патронатний вихователь зобов'язаний на час перебування в його сім'ї дитини взаємодіяти з працівниками служби у справах дітей (пп. 7 п. 2 Типового договору) та співпрацювати з батьками (пп. 8 п. 2 Типового договору), що дозволяє стверджувати про наявність чітко прописаної конструкції забезпечення прав та інтересів дитини в патронатній сім'ї;

2.2) вступна частина Типового договору про патронат над дитиною другою зі сторін договору визначає батьків/законних представників дитини у разі влаштування її в сім'ю патронатного вихователя за їх згодою. Водночас дитина, яка залишилася без батьківського піклування та потребує невідкладного влаштування, може бути влаштована в сім'ю патронатного вихователя на підставі наказу служби у справах дітей та акта про факт передачі дитини (п. 17 Порядку). Рішення про патронат над дитиною приймається органом опіки та піклування протягом п'яти робочих днів з моменту передачі дитини. В такому випадку служба у справах дітей передає патронатному вихователю на дитину замість договору про патронат над дитиною наказ служби у справах дітей (п. 20 Порядку). Чи означає така нормативна позиція, що договір про патронат не є виключною підставою влаштування дитини, яка перебуває у складних життєвих обставинах, в сім'ю патронатного вихователя? Чи означає це, що підставою виникнення відносин патронату буде договір про надання послуги з патронату над дитиною, форма і зміст якого не визначені ні СК, ні Порядком? Чи можливо згоду батьків/законних представників дитини на її влаштування

в сім'ю патронатного вихователя доцільно розглядати визначальною для цієї форми влаштування дітей, які потрапили в складні життєві обставини, адже метою патронату є надання дитині та її сім'ї послуг, спрямованих на повернення у сім'ю?

3) *конкретика щодо санкцій.* Ні СК, ні Порядок не регулюють питання відповідальності сторін договору про патронат над дитиною. Пункт 11 Порядку передбачає, що обов'язки, права та відповідальність патронатного вихователя під час перебування дитини у його сім'ї визначаються договором про патронат над дитиною. В свою чергу в п. 8 Типового договору передбачено, що сторони за невиконання або неналежне виконання зобов'язань за договором несуть відповідальність відповідно до закону. Як сторони в договорі про патронат над дитиною виступають: орган, що прийняв рішення про влаштування дитини в сім'ю патронатного вихователя, в особі патронатного вихователя¹ та батьки/законні представники дитини (у разі влаштування дитини в сім'ю патронатного вихователя за їх згодою). Кожна зі сторін у разі порушення та невиконання умов договору має право ініціювати розірвання договору або звертатися до суду з позовом про відшкодування завданої шкоди у зв'язку з неналежним виконанням договірних обов'язків. Але це швидше заходи захисту, ніж відповідальності. Не вирішеним на сьогодні залишається питання конкретних видів відповідальності кожної зі сторін договору про патронат. Які сімейно-правові персоніфіковані санкції передбачає закон за невиконання або неналежне виконання прав та обов'язків патронатним вихователем та батьками/законними представниками дитини? Чи застосовуються і за які дії (бездіяльність) конкретно санкції до членів сім'ї патронатного вихователя? Відкритим, або ще гірше, не можливим до вирішення, видається питання відповідальності райдержадміністрацій, виконавчих органів міської, районної у місті рад.

¹ Цікава для додаткового наукового дослідження конструкція — публічно-приватна сторона договору.

Література

1. Полтавець Н. В. Унікальна для України професія! Станьте патронатними вихователями! URL : <http://www.novomoskovsk-rada.gov.ua/news/unikalna-dlya-ukrayiny-profesiya-stante-patronatnymy-vuhovatelyamy> (дата звернення: 07.04.2019).
2. Офіційний сайт Бориславської міської ради. URL : <https://berislavmr.gov.ua> (дата звернення: 07.04.2019).
3. Офіційний сайт Деснянської районної в місті Києві державної адміністрації. URL: http://desn.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=21793%3A2017-10-02-08-57-04&catid=339%3A2012-03-14-14-17-01&Itemid=3172&lang=ua (дата звернення: 07.04.2019).
4. Романюк У. В. Патронат як форма влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування: дис. ... канд. юрид. наук : [спец.] 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» /Хмельницький університет управління і права. Хмельницький, 2018. 232 с.
5. Офіційний сайт Чернігівської міської ради. URL: <http://www.chernigiv-rada.gov.ua/news/view/10551> (дата звернення: 07.04.2019).